

KİTAP TANITMA

Habib NAZLIGÜL*

Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Mahmud el-Askalanî (852/1448), «Tevâlî't-Te'sis li Maâli Muhammed b. İdris.» Tahkik: Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdi 1406/1986, 1. baskı, 272 sahife.

İslam dininin ilme ve alime verdiği büyük değerlerin bir ürünü olan, ilim adamlarının, hadis ravilerinin, tasavvuf ehlinin, hatta idarecilerin tercüme-i hallerine dair yazılmış eserler, İslam kültür tarihinde pek mühim bir yer tutar. Bu eserlerin miktarları sayılamayacak kadar çoktur. İslam kültürünü tarihini bu kültürün nasıl geliştiğini ve kimler eliyle zirveye ulaştırıldığını öğrenmek isteyenler, bu eserlerden müstağni kalamazlar.

Bu eserlerin yazılış amaçları ve tertipleri birbirinden çok farklıdır. Hadis ravilerine, müfessirlere, belli bir fihri mezhebin fakihlerine, bir kelamî ekolün mensubu alimlere tahsis edilmiş eserlerle birlikte, tek tek kişiler üzerine yazılan, onların hayatlarını, eser ve tesirlerini anlatan «menakıp» kitapları da bir hayli fazladır.

İşte burada tanıtıma çalışacağımız eser de Şafii mezhebinin kurucusu İmam Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şafii (204/819) nin biyografisine dair bir eserdir. Şafii'nin hayatına dair pek çok biyografik eser yazılmış olmasına rağmen bu eser, en son yazılan eserlerden olması nedeniyle, kendinden önce yazılan aynı konudaki eserlerin bir özeti mahiyetindedir. Daha önceki eserlerde mevcut dağınık ve düzensiz bilgiler, bu eserde derlenmiş, lüzumsuzları çıkarılmış, eksikleri tamamlanmıştır. Bu yönüyle eser okuyucu için diğerlerinden daha faydalıdır.

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

Zamanının en büyük Şafii alimlerinden İbn Hacer el-Askalânî tarafından yazılan bu eser ilk defa olarak 1310/1892 tarihinde Bulak'ta tahkiksiz olarak neşredilmiştir. İkinci defa olarak kitap Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî tarafından tahkikli olarak neşredilmiştir.

Tahkik eden, eserine İmam Şafii'nin faziletine ve üstünlüğüne dair onun talebeleri ve diğer alimlerce söylenmiş sözleri kaydederek başlar. Tahkikinin kısa muhaddimesinde gençliğin, ma-zi ile günümüz arasında irtibat sağlayacak, mazinin ilminden istifadelerini temin edecek bir uyanışa ihtiyaç duyduğundan bahseder.

Kitabı ve kitabın kısımlarını, kısımların muhtevasını anlatır. İmam Şafii'nin kısa hal tercemesini vererek, «menakıbu's-Şafii» (Şafii'nin hal tercemesi) ye baid pek çok eserden on tanesinin ismini zikreder ve diğerlerini tespit için kaynaklar verir. Bundan sonra İmam Şafii'nin biyografisine has olmıyıp, onun hayatından bahseden 52 arapça, 11 yabancı eser ve bu eserlerdeki Şafii'nin tercemelerinin bulunduğu yerleri kaydeder.

Kitabın yazarı İbn Hacer'in hayatını anlatıp eserlerini sa-yan muhakkık, tahkik metodunu anlatmaya geçer. Buna göre tahkik eden gerçekleştirdiği tahkikte iki yazma nüshaya dayanmıştır. Bunların her ikisi de Darü'l-Kutubi'l-Masriyye'de 446 ve 1257 numaralarda bulunmaktadır. Eserin yazmalarını tanıtan tahkik eden yazmalarda birinci bölümde İmam Şafii'nin rivayet ettiği ve Şafii'den rivayet edilen hadislerin bulunduğunu, Şafii'nin menakıbının ise ikinci bölümde anlatıldığını; belki de bunun müellif tarafından yapıldığını belirtir. Kitabın birinci amacının İmam Şafii'nin hayatı olduğunu ileri sürerek tahkikte bölümlerin yerlerini değiştireceğini söyler. Burada kitabın basılan nüshasına da işaret edip, yanlışlarla dolu olduğu için istifade etmediğini açıklar ve kitabın metnine geçer.

Müellif İbn Hacer, eserin mukaddimesinde «nasıru'l-hadis (hadis müdafii)» diye isimlendirilen İmam Şafii'nin hal ter-çemesini yazmaya karar verdiğini, ancak bu işi yapmanın ilk ken-disi olmadığını, bu konuda ilk eser yazarını Zahirî mezhebinin imamı Ebû Muhammed Davud b. Ali (275/888) olduğunu, bunu diğerlerinin takip ettiğini belirtir. Daha sonra İbn Hacer, nihayet Ebû Bekr el-Beyhaki (458/1065) nin, kendinden önceki Şafii

menakıplarını özetleyen, ikmal eden ve hepsinden geniş olan, meshur «Menakıbu's Safii»sini yazdığını söyler. İste kendisi de bu eseri özetleyip ilavelerde bulunarak kitabını meydana getirdiğini belirtir.

İbn Hacer kitabı iki ana bölüm (bab)'a ayırmıştır. Bu bölümlerine geçmeden önce İmam Nevevi, (676/1277)'den Safiinin faziletine dair bir faslı teberrüken kitabına alır.

Birinci bölüm İmam Safiinin doğumundan ölümüne kadar hayatına dairdir. Bu bölüm de on altı bölüme (faslı) ayrılmıştır.

İbn Hacer birinci faslıda, Safiinin Kureys kabilesinin Haşimî koluna mensub olduğunu ve baba cihetinden Hz. Peygamberle, Hz. Peygamberin dedelerinden olan Abdimenaf'ta buluştuklarını ve akraba olduklarını söyler. Safiinin Abdimenaf'a kadar uzanan şeceresini sayan yazar, bu akrabalığı, tafsilatlı bir şekilde anlatır.

İmam Safii böyle şerefli bir soya mensup olunca öyülmeye ve uyulmaya layıktır artık. İste buradan hareketle Safiinin menakıbını yazan pek çok yazar Kureys kabilesinin fazileti hakkında vârid olan hadisleri İmam Safii lehinde yorumlamaktadırlar. İbn Hacer de eserinin ikinci faslında bu türden pek çok hadise yer verir, Yazar, İmam Şafiinin faziletine hamlettiği ve onun Hz. Peygamber tarafından müjdelendiği neticesini çıkardığı hadisleri iki gurupta mütalaa etmektedir.

Birinci gurupta genel olarak Kureys kabilesinin üstünlüğü ve faziletine ilimde firasetine dair tam on hadis yer alır. Misal olarak Hz. Ali'den nakledilen şu hadisi kaydedelim: «Kureys'e imam olmayın, onları imam edinin, Kureysin önüne geçmeyin, onları takdim edin, onlara öğretmeye kalkmayın, onlardan öğrenin; Kureysten emin bir kişinin emaneti, Kureysli olmayan iki emin kişinin emanetine denktir. Kureysli alimin ilmi, veryüzünün katlarını doldurur (dolduracaktır).» Yazar bu hadisin son kısmında sözü edilen alimin İmam Safii olduğu kanaatinde dir.

Umumi olarak Kureys kabilesini öven ve hususî olarak İmam Şafiinin faziletine ve Hz. Peygamber tarafından müjdelendiğine hamledilen bu ve benzeri hadisleri kitaplarna alıp kullanan yazarlar, genellikle hadislerin ravilerine, ravilerin güvenilir olup olmadıklarına, hadislerin sıhhatine ve kaynağına dikkat

etmeksizin hadisleri almaktadırlar. Hadislerin sebab-i vürûdunu dikkate almaksızın Şafîî lehinde yorumlamaktadırlar. Onların bu gayretleri biraz yersiz gibidir. Çünkü insanların şerefi mensup olduğu kabilesi ve nesebiyle değil; ilmiyle, ameliyle, takvasıyla ve kişiliğiyledir. İmam Şafîî de bu üstünlüklere zaten sahiptir.

Bu eserde ve aynı türden diğer menakıb kitaplarında mevcut ve benzeri hadislerin tamamı zayıftır ve insana Emevîler döneminin katı arap kavmiyetçiliğinin bir ürünü gibi gelmektedir. Hadis usulü ilmîne göre belli bir kabilenin yerin, ülkenin, bölge ve şehirin övüldüğü hadislerin pek azı müstesna olmak üzere çoğu ya sonra-derece zayıftır yada uydurmadır. (bkz. M. Yaşar Kandemir, mevzu Hadisler, Ankara-1980, s. 42-50). O halde böyle hadislerle bir kişinin fazileti ne dereceye kadar vurgulanır bilinmez.

Yazarımızın eserinde bu türden hadislere yer vermesi insanı hayret düşürmektedir. Çünkü o, sıradan bir hadisci değildir. Hadis ravilerine, ravilerin cerh ve tadiline, hadis usulüne dair cildler dolusu eserler yazmış bir hadis hafızıdır. Üstelik kitabına aldığı hadislerin bir çoğunun zayıflığını kendisi de itiraf etmektedir. Bu durumda onun bu zayıf hadisleri almasının sebebi olarak ilk akla gelen, kitabını özetlediği mutaassıp bir Şafîî alimi olan el-Beyhaki'ye uyma gayretinde olduğudur.

Sebebi ne olursa olsun, bu hadislerin rivayet edilmesi ve belirli kişilerle zümrelere hamledilip onların Hz. Peygamberin ağzıyla övdürülmeleri pek hayırlı olmamıştır. Çünkü bu hadisler mezhepçilik ve kavmiyetçilik taassubunu doğurmuş ve etki-tepki suretiyle pek çok uydurma hadisin çıkmasına sebep olmuştur.

İkinci gurup hadislerde de, her yüzyılın başında Allah Taalanın dini yenileyecek bir müceddid göndereceği bildirilmektedir. Bu gurupta yer alan hadisler Ebu Hureyre (58/677) den rivayet edilen: «Allah Taala her yüzyılın başında kendisiyle dini yenileyeceği bir müceddid gönderir.» hadisinin değişik varyantlarından ibarettir. Yine alimler bu hadisten hareketle ve İmam Şafîînin hicrî 204 yılında vefat etmesini de göz önünde bulundurarak; onun ikinci asrın müceddidi olduğunu söylemektedirler. Bu hadis senedi itibarıyla diğer guruptaki hadislerden daha kuvvetlidir ve hadis Ebû Davud es-Sicîtanî (275/888)'nin Sünen'inde yer almaktadır (bkz. Sünen, İstanbul-1981, IV/480, rakam 4291).

Müellif üçüncü fasılda İmam Şafiînin doğum yeri hususunda mevcut, çelişik ve şüpheli rivayetleri zikreder. Ona göre Şafiînin doğum yeri bugünkü Filistin'de yer alan Gazze'dir. Şafiînin doğum tarihinde ise ittifak bulunduğunu söyler. Müellif bu fasılda Şafiînin Mekkeye getirilişi, orada ilme başlayışı, ilim öğrenme hususundaki gayretlerini, Medineye giderek İmam Malik'e (179/795) talebe olmasını uzun uzun anlatır. Bundan sonra Şafiînin şeyhlerinden 79 tanesini alfabetik olarak sayar.

Dördüncü fasılda Şafiî hakkındaki övgüleri yazan müellif bu faslı dört kısma ayırır.

Birinci kısımda Şafiîden yaşlı veya en önce görüştüğü şeyhlerinin onun hakkındaki övgülerini ve kanaatlerini yazar. Burada dikkate değer bir husus vardır. Şafiînin menakıbına dair yazılan eserlerin birçoğunda Şafiînin, şeyhi İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (189/805) ile olan münasebetleri pek iyi gösterilmemesine rağmen burada bu ilişkiler olumlu olarak gösterilmektedir ki kanaatimize göre hakikat de budur.

İkinci kısımda Şafiînin yaşlılarının onun hakkındaki görüşlerine yer verir.

Üçüncü kısımda Şafiîden ilim alanların onun hakkında söylediklerini verir.

Dördüncü kısımda da Şafiînin zamanına ulaşmış onu göremedikleri halde, onun hakkında görüş beyan eden ve övenlerden bazılarının görüş ve sözleri vardır. Bütün bu sözler, genelde, meşhur olmuş kişiler hakkında söylenen mübalağalı sözlerdir ve bir kritiğe de tabî tutulmamıştır.

Beşinci fasılda müellif, Şafiînin ilmi, ahlakı, ihlası, hadise olan bağlılığı, selefe olan saygı ve bağlılığını ele alır.

Altıncı fasılda Yemene görevli olarak gitmesi, oradaki başarısı sebebiyle kıskanılıp Şiîlik yaptığı gerekçesiyle iftiraya uğraması, Halife Harun Reşit (170-193/786-809) tarafından imtihan edilmesi, suçsuzluğunu ispat edip halifenin ihsanlarına nail olması, Irak ekolünün temsilcileri ile karşılaşması ve onlarla olan münasebetleri ele alınır.

-Yedinci fasılda edebî kabiliyetinden, şiirlerinden ve isnadla-
rından bahsedilip şiirlerinden örnekler verilir.

-Sekizinci fasılda Şafii'nin eserleri ele alınır. Onun «Keske in-
sanlar bu kitapları okuyup içindekileri öğrenseler de bana nispet
dahi etmeseler» şeklindeki meşhur sözü yinelenir. Eserlerini te-
lif sebebi ve bu eserlerde kullandığı dilin çok belîğ olmadığı ki-
taplarını halkın anlayabilmesi için basit bir dille yazmaya çalış-
tığı vurgulanır. Sonra da Şafiiye nispet edilen 14 eser sayılır.

Dokuzuncu fasılda Şafii'den hadis ve ilim nakleden 164 rivâ-
zikredilir.

-Onuncu fasılda Şafii'nin vefatı ve vefat sebepleri olarak gös-
terilen şeyler incelenir. Müellife göre Şafii basurlarının kanaması
ve kan kaybundan ölmüştür.

İkinci bölüm İmam Şafii'nin «silsiletu'z-Zehab» ile yaptığı ri-
vayetlerine dairdir.

Hadis rivayetinde kullanılan senedler sağlamlıklarına göre
derecelere ayrılır. Sıhhat derecesinin en üst kademesinde yer alan
senedlere «asahu'l-esânid» adı verilir. Bu sahih isnadlar arasın-
da da hadis alimleri kendi kıstaslarına göre tercihler yapmışlar
ve tercih ettikleri bu isnadlara «silsiletu'z-zehab» adını vermiş-
lerdir. Bu isnadlar birkaç tanedir. Meşhur İmam el-Buharî (256/
369) en sahih isnadın «Malik an-Nâfi an İbn Ömer» olduğunu
söylemiş Abdülkahir et-Temîmî ise bu insanın başına es-Safii'yi
ekleyerek bu isnadı isnadların en üstünü kabul etmiştir. Hadisci-
lerin ittifakıyla Malik'in rivâileri arasında es-Safii'den daha kuv-
vetlisi yoktur. Muteahhirü'dan bazı hadisçiler aynı isnada Ah-
med b. Hanbel'î (241/855) de eklemek suretiyle teşekkül eden
«Ahmed anî's-Safii'an Malik» isnadını «altın zincir» (silsiletu'z-
zehab) olarak tavsif etmişlerdir. (Bakınız Prof. Dr. Talat Koçyi-
ğit, Hadis İstilahları, Ankara - 1980, s. 47).

Bu bölümde (habta)
a— Ahmed b. Hanbel'in Şafii yoluyla Nafi'den yaptığı ri-
vayetlerine.

b— Ahmed b. Hanbel'in Şafii yoluyla Nafi ve İbn Ömer di-
şindakilerden yaptığı rivayetlerine.

c— İmam Şafiinin, «Malik an Nafi an İbn Ömer» yoluyla yaptığı doğrudan rivayetlere yer verilmektedir. Bu babta sayılan yollarla toplam 67 hadis rivayet edilmiştir.

Bölümün sonlarında müellifle, kendisinin rivayet ettiği ve rivayetinde sika ravilerle ittifak ettiği on hadise yer verir. Nihayet bölümü, Şafiinin ileri gelen on talebe ve ashabından yaptığı rivayetlerine ve bu kişilerin kısa tanımlarına yer vererek bitirir.

Tahkiki gerçekleştiren Abdullah el-Kâdî, kitabın metninde geçen ayetlerin, bulabildiği kadarıyla hadislerin, şiirlerin tahririni yapmıştır. Metinde geçen şahıslardan bazıları hakkında ilk geçtiği yerde bilgi vermiş ve kaynak göstermiştir. Kitabın sonuna sadece konu fihristi koymuştur. Şahıslar, yer isimleri ve istilah indekslerinin bulunmaması, tahkikte kullandığı kaynaklarını göstermemesi, hadislerin alfabetik inkesini yapmaması açılarından tahkiki eksiktir. Ama genede ilim alemine ve okuyuculara böyle bir eser kazandırması açısından teşekkürle layıktır.

İslam kültürünün temel taşlarını oluşturan ve zamanından itibaren günümüze kadar, fikirleriyle kitleleri etkilemiş büyük ilim adamları vardır. Bu bilginlerin birçoğu İslam toplumunun düşünce yapısını ve hukukunu geliştirip dinamizm kazandırmıştır. Onların yaşayış tarzlarını ve fikirlerini bu günün aydınına ve gençliğine tanıtip, istifade etmelerini sağlayan bu türden eserlerin çok faydalı olduğu kanaatindeyiz.